

سیاست‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی

مهناز گودرزی^۱

چکیده

پس از فروپاشی اتحاد شوروی و ایجاد خلاء قدرت در جمهوری‌های نواستقلال‌یافته آسیای مرکزی این منطقه مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گرفت که در این میان نقش ترکیه به دلیل پیوندهای تاریخی و فرهنگی با این منطقه دارای اهمیت خاصی است. در این پژوهش تلاش شده است ضمن نگاهی اجمالی به وضعیت اقتصادی ترکیه و جمهوری‌های آسیای مرکزی، فعالیت‌های اقتصادی ترکیه در این جمهوری‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

کلید واژه‌ها: سیاست‌های اقتصادی، ترکیه، آسیای مرکزی، تاجیکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان

مقدمه

در دنیای کنونی عامل اقتصادی به عنوان یک متغیر تاثیرگذار در قدرت به حساب می‌آید و کشوری که اهرم اقتصادی بیشتری در اختیار داشته باشد توان بیشتری در شکل دادن به تحولات بین‌المللی خواهد داشت. امروزه امنیت اقتصادی دارای جایگاه مهمی در میان دیگر ابعاد امنیت

---

^۱ دکتری روابط بین‌الملل و عضو هیات علمی گروه روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
goodarzi_mahnaz@yahoo.com

است. بسیاری از نظریه‌پردازان امنیت ملی، امنیت اقتصادی را چنین تعریف کرده‌اند: میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تامین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم از طریق حضور در بازارهای بین‌المللی. دارا بودن منابع انرژی، امکانات حمل و نقل و ترانزیت، تکنولوژی پیشرفته، سرمایه مالی و انسانی، صنعت و کشاورزی پیشرفته همه از پیش نیاز های شکل دهی به امنیت اقتصادی می باشد. آنچه که مهم است این است که این عوامل نقش بالقوه دارند و هر کشوری باید با سیاستگذاری مناسب به دنبال شکل دادن به یک اقتصاد پویاتر و برون نگر تر برای پیشرفت اقتصادی و به فعالیت رساندن عوامل قدرت اقتصادی و در نهایت امنیت اقتصادی باشد. در واقع تحولات پس از فروپاشی اتحاد شوروی ثابت کرد که عوامل اقتصادی عنصر مهم تشکیل دهنده قدرت سیاسی و حتی نظامی در عرصه بین‌المللی است. ترکیه نیز امروزه به عنوان یک قدرت منطقه ای در پی همکاری های گسترده اقتصادی برای بهره گیری هر چه بیشتر از موقعیت ژئوپلیتیکی خود است.

ترکیه و آسیای مرکزی

الف - سیاست خارجی ترکیه در قبال آسیای مرکزی

تحول ژئوپلیتیک در حوزه اتحاد شوروی فرصت گرانقدری نصیب ترکیه ساخت، که به تعبیر «علی کاراعثمان اوغلو» محقق ترک «درهای جهان ترک که به روی ترکیه بسته شده بود مجددا باز شد». کشور ترکیه که در دوره جنگ سرد به عنوان یکی از اعضای ناتو از قدرت مانور زیادی در آسیای مرکزی به دلیل تسلط اتحاد شوروی بر این منطقه برخوردار نبود بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، سعی کرد از برخی تشابهات فرهنگی، زبانی و قومی میان ترکیه، جمهوری آذربایجان و برخی کشورهای آسیای مرکزی، جهت گسترش همکاری‌های منطقه ای و ایجاد ساختارهای مناسب استفاده کند. در واقع فروپاشی و استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی باعث اهمیت راهبردی دوباره ترکیه از طریق تبدیل شدن آن به مسیر ترانزیت نفت و گاز منطقه به اروپا و همچنین متحد غرب در مبارزه با بنیادگرایی و منافع اقتصادی که این منطقه برای ترکیه داشته است، شده است. با توجه به اهمیت اقتصادی و استراتژیک آسیای مرکزی در استراتژی جدید ترکیه که بر اساس استراتژی‌های احمد داوود اوغلو وزیر خارجه ترکیه در قالب مفهوم «عمق استراتژیک» و «تعارض صفر با همسایگان» طرح ریزی شده است، به نظر می‌رسد که

ترکیه با وجود مشکلاتی که به منظور گسترش نفوذ خود در آسیای مرکزی دارد در جهت حل آنها گام برداشته است. به طور کلی می‌توان عملکرد ترکیه در منطقه آسیای مرکزی را به ۲ دوره تقسیم کرد:

۱- دهه ۱۹۹۰: در این دوران ترکیه به دلیل مشکلات اقتصادی و عدم قدرت کافی و مشغله ذهنی ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا موجب غفلت از پتانسیل‌های اقتصادی و فرهنگی آسیای مرکزی و روسیه همچنان نفوذ خود را در این منطقه حفظ کرده بود.

۲- دهه ۲۰۰۰ که خود به دو قسمت قبل از ۲۰۰۲ و بعد از ۲۰۰۲ تقسیم می‌گردد. از اواخر دهه ۱۹۹۰ دو عامل افزایش قدرت سیاسی و اقتصادی و حوادث ۱۱ سپتامبر باعث شد ترکیه سیاست عملگرایانه‌تری با تأکید بر منافع اقتصادی در منطقه آسیای مرکزی ایفا کند. با فروپاشی اتحاد شوروی نقش راهبردی ترکیه به عنوان متحد غرب در برابر شرق از بین رفت ولی حادثه ۱۱ سپتامبر یک بار دیگر این فرصت را برای ترکیه فراهم کرد که در قالب مبارزه با تروریسم و قالب نیروهای ناتو وارد افغانستان شود و نقش خود را روز به روز به عنوان یک قدرت منطقه‌ای تثبیت کند. بعد از سال ۲۰۰۲ با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، این حزب در راستای سیاست مسئولیت‌تاریخی ترکیه در برابر دولت‌ها و جوامع ترک‌تبار و مهم، گسترش مناسبات با این جمهوری‌ها را مقدم بر سایر منافع می‌داند و در این خصوص در حوزه جمهوری‌های ترک آسیای مرکزی، به جای رقابت با روسیه به همکاری با این کشور می‌اندیشد.

ب- سیاست‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی

۱- ترکمنستان

روابط دیپلماتیک آنکارا - عشق‌آباد به دنبال استقلال ترکمنستان و به رسمیت شناختن شدن این کشور توسط ترکیه در ۲۹ فوریه ۱۹۹۲ برقرار شد. در حال حاضر ترکیه در بازرگانی خارجی ترکمنستان پس از روسیه و ایران جایگاه سوم را در تجارت خارجی به خود اختصاص داده و میزان حجم تجاری ۲ کشور در سال ۲۰۱۱ در مقایسه با سال ۲۰۰۰ بیش از ۳ برابر افزایش یافته است و هم‌اکنون در این کشور آسیای مرکزی با مشارکت شرکت‌های ترکیه‌ای بیش از ۸۰۰ طرح در حال

اجرا است. تعداد زیادی از شرکت‌های تجاری، صنعتی و ساختمانی و آموزشی ترکیه در عرصه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی ترکمنستان حضوری فعال داشته و پیشتاز صنعت ساخت و ساز در این کشور هستند. در سال ۲۰۱۰، ۵۹ پیمان بین شرکت‌های ترکیه ای و ترکمنستان منعقد شد که ارزش آنها بالغ بر ۴/۳ میلیارد دلار بوده است. مناسبات اقتصادی و تجاری بین عشق آباد و آنکارا توسط کمیسیون مشترک اقتصادی که از سال ۲۰۰۸ تاسیس شده است پیگیری می شود. بنابر اظهارات قربان قلی بردی محمد اف تنها در سال ۲۰۱۰ قراردادهای به ارزش ۴/۵ میلیارد دلار با شرکت‌های مختلف برای اجرای طرح و برنامه‌هایی در عرصه‌های مختلف ترکمنستان منعقد شده است (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۰/۱۲/۹). حجم تجارت ترکیه و ترکمنستان در سال ۲۰۱۰ میلادی با ۱۹ درصد افزایش نسبت به سال ۲۰۰۹ به ۱/۵ میلیارد دلار و در سال ۲۰۱۱ نیز به ۱/۹ میلیارد دلار رسید که ۱/۵ میلیارد دلار آن را صادرات ترکیه به ترکمنستان تشکیل می داد (خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، ۱۳۸۷).

۲- ازبکستان

ترکیه اولین کشوری بود که ازبکستان را در سال ۱۹۹۱ به رسمیت شناخت. در سال ۱۹۹۲ سفارت ترکیه در ازبکستان و در سال ۱۹۹۳ سفارت ازبکستان در ترکیه افتتاح شد (Today'sZaman, 2011). در دیدار سال ۱۹۹۶ رئیس‌جمهور ترکیه - سلیمان دمیرل از ازبکستان بین دو دولت موافقتنامه دوستی به امضا رسید. به این ترتیب طی شش سال بیش از ۳۰ پروتکل و موافقتنامه در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، تجارت، تکنیک، توریسم و بهداشت به امضا رسید. در سال ۲۰۰۸ برای نوسازی و مجهز کردن ماشین آلات کارخانه نساجی بخارا تکس ازبکستان، شرکت ترک ایپلیک حدود ۱۴۱ میلیون دلار سرمایه‌گذاری کرد که هدف آن افزایش ۳۲ هزار تن الیاف سطح تولید کارخانه بود. زیرا پس از نوسازی تجهیزات این کارخانه، روزانه ۵۰۰ هزار متر پارچه ۱۱۲ میلیون متر پارچه خام و چهار میلیون و ۲۶ هزار تن نخ پنبه ای، پنبه، صنایع نساجی و پوشاک، همکاری در صنایع اتومبیل‌سازی، انتقال. پیراهنی تولید خواهد شد نفت و گاز، همکاری‌های مخابراتی از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری دو کشور بوده است.

۳- قزاقستان

ترکیه اولی کشوری بود که استقلال قزاقستان را به رسمیت شناخت. ترک‌ها در مجموع نزدیک به دو میلیارد دلار به ویژه در حوزه‌های نفت، ارتباطات از راه دور، هتل‌داری و بانکداری قزاقستان سرمایه‌گذاری کرده‌اند. به لحاظ تعداد شرکت‌های سرمایه‌گذار نیز ترکیه در رتبه اول قرار دارد. در حال حاضر در قزاقستان بیش از ۵۰۰ طرح اجرایی با سرمایه مشترک طرفین در حال اجراست. در عین حال، تعداد شرکت‌هایی که با سرمایه خالص ترک در قزاقستان حضور فعال دارند به ۲۰۰ می‌رسد. متقابلاً طبق آمارهای موجود سرمایه‌گذاری شرکت‌های قزاق نیز در سال‌های اخیر خصوصاً در حوزه‌های نفت و توریسم ترکیه رشد چشم‌گیری داشته و در حدود ۳۵۰ میلیون دلار تخمین زده می‌شود (ولیکی‌زاده، ۱۳/۴/۱۳۹۱). ارزش مبادات تجاری قزاقستان و ترکیه سال ۲۰۱۱ سه میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار بود که در مقایسه با سال ۲۰۱۰، ۸۰ درصد افزایش داشت (ایراس، ۱۳۹۱) ترکیه و قزاقستان قصد دارند میزان مبادلات تجاری خود را تا سال ۲۰۱۵ به ده میلیارد دلار برسانند (ایراس، ۳۱ خرداد ۱۳۹۱).

۴- قرقیزستان

قرقیزستان به دلیل مشکلات مالی اقتصادی به ویژه بعد از باقی‌اف به دنبال گسترش روابط خارجی و افزایش شرکای تجاری خود بود که در این میان نقش ترکیه دارای اهمیت زیادی است. ترکیه نیز با وقوع دومین انقلاب رنگی در ماه آوریل سال ۲۰۱۰ در قرقیزستان و سقوط رئیس‌جمهور سابق «قربان بیک باقی‌اف»، بلافاصله دولت جدید موقت این کشور را به رسمیت شناخت و ۳۰ میلیون دلار به عنوان کمک بلاعوض به قرقیزستان داد و حدود ۵۱ میلیون دلار بدهکاری قرقیزستان را بخشید (فارس، ۲۲/۱۰/۱۳۹۰). برای قرقیزستان نیز روابط با ترکیه دارای اهمیت راهبردی است به نحوی که اتامبای‌اف در سفر نخستش به ترکیه توافقنامه‌ای را برای تاسیس شورای عالی همکاری‌های دو کشور در زمینه تسهیل در مقررات روادید و حذف بدهی ۵۱ میلیون دلاری قرقیزستان به امضا رساند. اقداماتی که به‌طور عمده در راستای ایجاد فضای مشترک اقتصادی و اعتماد سازی بین ترکیه و قرقیزستان انجام پذیرفت. به گزارش رسانه‌های خبری ترکیه، در سفر نخست اتامبای‌اف به ترکیه دولت این کشور حدود هفتاد و یک میلیون دلار در طرح‌های مختلف اقتصادی قرقیزستان سرمایه‌گذاری کرده است.

مبادله تجاری قرقیزستان و ترکیه در حال حاضر بیش از ۱۵۰ میلیون دلار است و در ماه آوریل سال گذشته میلادی موقع سفر اتمبایف به آنکارا، «رجب اردوغان» اعلام کرده بود که در پنج سال آینده مبادله تجاری ۲ کشور تا سقف یک میلیارد دلار افزایش خواهد یافت. بنابر اعلام سفارت ترکیه در بیشکک، در حال حاضر شرکت‌های مهندسی و عمرانی این کشور ۳۵ پروژه با هزینه ۵۳۱ میلیون دلار در قرقیزستان را در دست اجرا دارند. نهادها و شرکت‌های ترکی و مشترک ترکی-قرقیزی همچنین در زمینه‌های تولید مواد غذایی، نوشابه، مصالح ساختمانی، منسوجات، پوشاک، فرآورده‌های چرمی (صنعت چرم)، مبلان، امور بانکی، خدمات رستوران داری، ناوایی و... فعال هستند (فارس، ۱۳۹۰/۱۰/۲۲).

۵- تاجیکستان

ترکیه در جمهوری تاجیکستان نیز مانند سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی در ابعاد گوناگونی فعالیت می‌کند. در حال حاضر در تاجیکستان ۵۳ کارخانه مشترک ترکی و تاجیکی فعال است و در آینده نیز بر تعداد آن افزوده خواهد شد. پس از سال ۲۰۰۳ به طور خاص، روابط تجاری ترکیه و تاجیکستان گسترش چشمگیری داشت. به نحوی که حجم تجارت بین دو کشور از ۸۶ میلیون دلار در سال ۲۰۰۳ به ۹۳۸ میلیون دلار در سال ۲۰۰۵ افزایش یافت و این رقم در سال ۲۰۰۸، به ۳۲۴،۱ میلیون دلار و در سال ۲۰۱۰ این میزان رشد به ۳۴۷ میلیون دلار رسید (International Strategic Research Organization, 2012) ترکیه به تاجیکستان در ایجاد مناطق آزاد اقتصادی (فاس)، ساخت و ساز ایستگاه‌های برق آبی، سرمایه‌گذاری مشترک در سر فرآوری وابسته به کشاورزی، زیرساخت‌های توسعه، گردشگری و غیره کمک می‌کند. بنا به اطلاعات سازمان آمار تاجیکستان از آوریل تا ژانویه ۲۰۱۱ ترکیه با ۳۹/۱ درصد صادرات به تاجیکستان از مهمترین شرکای تجاری این کشور محسوب می‌شود و بنابر گزارش کمیته دولتی آمار جمهوری تاجیکستان در سال ۲۰۱۱، تجارت دو جانبه بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه به ۲۸۰،۴ میلیون دلار آمریکا رسید که نشان دهنده رشد ۷/۱ درصدی تجارت بین دو کشور از آوریل ۲۰۱۰ تا آوریل ۲۰۱۱ است (National Information Agency of Tajikistan, 2012).

منابع

امیراحمدی، هوشنگ (۱۳۷۲)، «سیاست خارجی منطقه‌ای ایران»، *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، سال ۸، شماره ۱ و ۲، شماره پیاپی ۷۴-۷۳، ۸-۷.

ایراس (۳۱ خرداد ۱۳۹۱)، «طرح ایجاد الفبای مشترک ترکی برای کشورهای آسیای مرکزی»،

برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir/fa>

ایراس (۳۱ خرداد ۱۳۹۱)، «هدف‌گذاری ترکیه و قزاقستان برای افزایش مبادلات تجاری به بیش از ۱۰

میلیارد دلار»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=22405>

پرند، فرهاد (۱۳۹۰/۵/۲۵)، «اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی در سیاست خارجی ترکیه»، مرکز

بین‌المللی مطالعات صلح، برگرفته از سایت <http://peace-ipsc.org/fa>

حیات‌خان، عظمت (۱۳۸۴)، «نفت و امنیت در آسیای مرکزی و دریای خزر»، مجموعه مقالات

دوازدهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی: آینده‌نگری به سامانه‌های انرژی، به کوشش

سیدرسوا موسوی و قاسم ملکی، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه،

۱۳۸۴.

خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، ۱۳۸۷ / کد خبر ۸۰۰۱۳۱۹۰

خبرگزاری فارس (۱۳۹۰/۱۰/۲۲)، «تقویت نفوذ ترکیه در قرقیزستان/تلاش آنکارا برای ارائه

الگوی حکومتی به بیشکک»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir>

خبرگزاری فارس (۱۳۹۰/۱۲/۹)، «توسعه روابط ترکمنستان و ترکیه؛ شریک راهبردی و اقتصادی

مطمئن»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir>

دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۵)، «گفتمان‌های سیاست خارجی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز»،

ایراس، سال اول، شماره دوم

صفری، مهدی (۱۳۸۴)، «همکاری‌های جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز و منطقه دریای

خزر(اولویت‌ها، بایدها و نبایدها)، مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بین‌المللی آسیای

مرکزی و قفقاز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

کرمی، تقی (تابستان ۱۳۷۴)، «عوامل منطقه‌ای تطویل کشمکشها بین آذربایجان و ارمنستان»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، شماره ۲.

کولایی، الهه، «اهداف آمریکا در آسیای مرکزی»، نشریه نگرشی بر تحولات سیاسی، شماره ۴۲، آبان ۱۳۷۴

لورکایا اتالوف، «دریای خزر از نگاه ترکیه»، ترجمه قاسم ملکی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز آسیای مرکزی و قفقاز، سال ۱۵، شماره ۱۴، ۱۳۷۵
مظلومی عقیلی، غلامحسین (۱۳۸۴)، «هزینه - فایده تیرگی روابط ایران و آمریکا»، ماهنامه گزارش، شماره ۱۶۹.

نقیب‌زاده، احمد (۱۳۷۶)، «وقابت قدرت‌های منطقه‌ای در آسیای میانه»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال ۱۱، شماره ۱۱-۱۲، شماره پیاپی ۱۲۰-۱۱۹، ۱۳۷۶، ۸۴-۷۶.
ولیعلی‌زاده، علی (۱۳۹۱/۴/۱۳)، «مناسبات ترکیه - قزاقستان در مسیر همکاری‌های راهبردی»، مرکز مطالعات خاورمیانه، برگرفته از سایت

<http://fa.merc.ir/default.aspx?tabid=127&ArticleId=1690>

"an Energy Bridge", at: <http://www.ask.ir/3/1/2006>.

International Strategic Research Organization (2012), "Turkey-Tajikistan Relations: Limited to Bilateral Visits", available at: www.usak.org.tr.

National Information Agency of Tajikistan (2012), "Tajik Ambassador-Relation between Turkey and Tajikistan", available at: <http://KHOVAR.TJ/FOREIGN-POLICY>

news.ru/per/iran_news.php? 2007

Russian news, "Turkish and American Cooperation in the Caspian Sea", at: <http://www.russian>

Today's Zaman (2011), "Turkey-Uzbekistan relations on the 20th anniversary of Uzbekistan's independence", available at: <http://www.todayszaman.com>.

www.alef.ir, 1387/4/29/

www.turkstat.gov.tr